

Κοινωνία και γλώσσα των Ελλήνων Ποντίων στη σημερινή Τουρκία Φάνης Μαλκίδης, 7.12.2006

Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο «Γλώσσα και κοινωνία» της φιλολογικής σχολής του Πανεπιστημίου στο Μινσκ Λευκορωσίας (1-2/10/2006)

1. Εισαγωγή

Η παρουσία των Ελλήνων στον Νότιο Εύξεινο Πόντο (Μαύρη Θάλασσα- σημερινή Τουρκία) από το 10^ο αιώνα π.Χ. έως σήμερα, αποτελεί μία κεντρικής σημασίας συνιστώσα της ελληνικής παρουσίας στην περιοχή, η οποία επεκτείνεται και στο βόρειο Εύξεινο Πόντο (πρώην Σοβιετική Ένωση).

Η εισήγηση διερευνά τη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας από το 1461, μετά την οθωμανική κατάκτηση του νότιου Εύξεινου Πόντου έως σήμερα, ενώ αναλύει και την παρουσία αυτής της ιδιαίτερης εθνοτικής και γλωσσικής ομάδας στην οθωμανική και τουρκική κοινωνία.

Η εισήγηση έχει ως στόχο να συμβάλλει στην έρευνα για τη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας από έναν πληθυσμό, ο οποίος υπέστη διωγμούς και τελικώς τη βίαιη αλλαγή των θρησκευτικών του πιστεύω και να αναλύσει τις ιδιομορφίες της οθωμανικής και τουρκικής κοινωνικής πραγματικότητας μέσα στην οποία διασώθηκε η ελληνική γλώσσα και ειδικότερα η ποντιακή διάλεκτος στους Έλληνες του Πόντου.

2. Η ελληνική γλώσσα στον νότιο Εύξεινο Πόντο μετά την οθωμανική κατάκτηση

Μετά την οθωμανική κατάκτηση του νότιου Εύξεινου Πόντου, ακολούθησε και ο βίαιος εξισλαμισμός των Ελλήνων. Οι πρώτοι εξισλαμισμοί ελληνικών πληθυσμών του Πόντου σημειώνονται στην περιοχή του Όφεως, ακολουθούν οι περιοχές των Σουρμένων, Αργυρούπολης, Τόνιας και άλλες. Ωστόσο οι Έλληνες διατήρησαν τη χριστιανική θρησκεία τους κρυφά και την ελληνική γλώσσα. Δημόσια οι κρυπτοχριστιανοί εμφανίζονταν με την αμφίεση μουσουλμάνων και εκτός οικίας συμμετείχαν σε ισλαμικές τελετές σαν να ήταν γνήσιοι μουσουλμάνοι. Ταυτόχρονα όμως βρισκόταν σε χώρους, όπου κρυφοί ιερείς έκαναν λειτουργίες και όλα τα μυστήρια της ορθόδοξης χριστιανικής πίστης. Οι κρυπτοχριστιανοί απέφευγαν τα συνοικέσια με μουσουλμάνους με διάφορα προσχήματα, και έτσι οι γάμοι συνεχίζονταν μεταξύ τους. Αυτό κράτησε έως το Φεβρουάριο του 1856 τότε υπό την πίεση των ευρωπαϊκών δυνάμεων, ο Σουλτάνος υπέγραψε το Χάτι-Χουμαγιούμ, με το οποίο κάθε Οθωμανός υπήκοος ήταν ελεύθερος να αλλάξει θρησκεία χωρίς να κινδυνεύει η ζωή του. Ο πρώτος που παρουσιάστηκε το Μάιο του 1856 για να γίνει εκ νέου Χριστιανός ήταν ο φύλακας του ιταλικού Προξενείου της Τραπεζούντας, ο Πεχλίλ Τεκιογλου, ο οποίος ονομάστηκε Πέτρος Σιδηρόπουλος. Από το 1856 έως το 1910 όταν και άλλαξε αυτή η πολιτική με τον πανμουσουλμανική πολιτική των Νεότουρκων, έγινε η αποκάλυψη όλων των Κρυπτοχριστιανών – ελληνόφωνων του Πόντου και ολόκληρα χωριά γύρισαν στο Χριστιανισμό.

Ωστόσο οι Νεότουρκοι ανέπτυξαν μία εθνικιστική πολιτική και δεν επέτρεψαν την ανάπτυξη της γλώσσας και της θρησκείας των Ελλήνων του Πόντου. Σύντομα αυτό το κίνημα καθώς και το κίνημα του Μουσταφά Κεμάλ (Ατατούρκ) οργάνωσε τη γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου καθώς και τη γενοκτονία των Ελλήνων της Θράκης και της Μικράς Ασίας (Ιωνίας), που στοίχισαν τη ζωή σε εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους. Ο διωγμός του μεγαλύτερου μέρους των ελληνόφωνων του Πόντου ολοκληρώθηκε το 1924 και στον Πόντο έμειναν μόνο οι μουσουλμάνοι Ελληνόφωνοι, αφού η ανταλλαγή των πληθυσμών η οποία ακολούθησε τις διώξεις έγινε με βάση το θρήσκευμα.

3. Η διάλεκτος των Ελλήνων του Πόντου. Κύρια χαρακτηριστικά.

Η διάλεκτος των Ελλήνων του Πόντου είναι μια από τις σημαντικότερες ελληνικές διαλέκτους η οποία προέρχεται από τα ελληνιστικά χρόνια, με πλήθος λέξεων προέλευσης από την περίοδο του Όμηρου.

Σήμερα εξακολουθεί να μιλιέται σε πολλές περιοχές της Ελλάδας όπου κατέφυγαν οι Πόντιοι μετά το διωγμό, στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ, όπου οι Πόντιοι έφυγαν σαν μετανάστες και σήμερα στην Τουρκία όπου ζουν συμπαγείς ποντιακοί πληθυσμοί.

Η ποντιακή διάλεκτος προέρχεται από την αρχαία Ιωνική, κυρίως της καταγωγής των αποίκων του Πόντου, δηλαδή από την Ιωνική Μίλητο. Οι επιδράσεις που δέχτηκε στο πέρασμα των 26 αιώνων ζωής, προέρχονται από την κοινή των Αλεξανδρινών Χρόνων και από τη Μεσαιωνική κοινή του Βυζαντίου. Επηρεάστηκε επίσης από τους Γενουάτες και τους Βενετσιάνους της Τραπεζούντας, τους Πέρσες και τους Γεωργιανούς καθώς και από τους Τούρκους.

Αξιοσημείωτο όμως είναι ότι παρά τις προσμίξεις με ξένες λέξεις αυτές δεν έμειναν αναφομοιώτες αλλά εξελληνίστηκαν και εντάχθηκαν στο κλιτικό σύστημα της ελληνικής, συμμετέχοντας έτσι στην εξέλιξη της γλώσσας.

4. Η σημερινή κατάσταση για τους κρυπτοχριστιανούς- Ποντιόφωνους

Μέχρι το διωγμό των ελληνικών πληθυσμών από τον Πόντο και τις άλλες περιοχές του οθωμανικού κράτους όπου ζούσαν Έλληνες, οι ελληνόφωνοι του Πόντου διατηρούσαν ζωντανές και διαρκείς τις σχέσεις με τους Έλληνες χριστιανούς. Το 1914 σύμφωνα με την επίσημη στατιστική του Οικουμενικού Πατριαρχείου, καταχωρημένη στα αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδος, υπολόγισε ότι οι ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι ανέρχονταν σε 190.000. Η απομάκρυνση όμως των Ελλήνων χριστιανών (αλλά και μουσουλμάνων) μετά το 1923, μετά τις διώξεις, άφησε αυτούς τους πληθυσμούς χωρίς επαφή τόσο με το ελληνικό στοιχείο όσο και με την Εκκλησία, με εξαίρεση αυτούς που μετανάστευσαν στην Κωνσταντινούπολη, όπου και δημιούργησαν ισχυρές κοινότητες, οι οποίες διατήρησαν και διατηρούν τις παραδόσεις και κυρίως την ποντιακή διάλεκτο. Όμως παρά την απουσία επαφής και την σχεδιασμένη πολιτική βίαιης ενσωμάτωσή τους στην τουρκική κοινωνία, αυτοί οι πληθυσμοί διατηρούν σήμερα στοιχεία της διαλέκτου τα οποία, αρχίζουν να αναζητούν από τη δεκαετία του 1960, όταν συμμετείχαν με μεγάλο αριθμό στο μεταναστευτικό κύμα από την Τουρκία προς τη Δυτική Ευρώπη. Εκεί συναντούνται με τους Έλληνες ποντιακής καταγωγής μετανάστες και σταδιακά αποκαθίστανται οι πρώτες επαφές, μέσω της κοινής στους αιώνες ελληνικής γλώσσας, των εθίμων, των παραδόσεων, του χορού και του τραγουδιού και άλλων στοιχείων.

Σήμερα ο (άγνωστος) αυτός αριθμός Ελληνόφωνων μουσουλμάνων- κρυπτοχριστιανών, στην προσπάθειά της να βρει απαντήσεις για την καταγωγή, τον πολιτισμό, την ιστορία, την ταυτότητα πορεύονται ένα δύσκολο δρόμο αυτογνωσίας και αναζήτησης ταυτότητας. Για τη σημερινή κατάσταση σε ότι αφορά αριθμητικά δεδομένα των κρυπτοχριστιανών- Ελληνόφωνων μόνο υποθέσεις μπορούν να γίνουν, αφού δεν υπάρχουν στοιχεία λόγω της στάσης των τουρκικών αρχών.

Κοινωνικά, οι κρυπτοχριστιανοί- ελληνόφωνοι του Πόντου ήταν και παραμένουν συντηρητικές πληθυσμιακές ομάδες, συχνά χαρακτηρίζονται από κλείσιμο στον εαυτό τους, πολύ ισχυρούς οικογενειακούς, συγγενικούς και τοπικούς δεσμούς -συνεχίζει να επικρατεί η ενδογαμία- και είναι εξαιρετικά ανθεκτικοί στις όποιες αλλαγές επιχειρείται να τους επιβληθούν. Αλλαγές οι οποίες στο τουρκικό κράτος στόχο την εισαγωγή μίας ενιαίας τουρκικής ταυτότητας και γλώσσας.

Ωστόσο τις τελευταίες δεκαετίες η αίσθηση της ιδιαίτερης ταυτότητας αυξάνεται και συνοδεύεται από πράξεις διανοητικής και πολιτιστικής εξύψωσης. Όμως ακόμη και αυτές οι προσπάθειες εκ μέρους των νέων κυρίως Ποντίων να εκφράσουν με λόγια ή με γραπτά κείμενα την ποντιακή τους διάλεκτο, την ιστορία, την πολιτιστική ταυτότητα αυτού του λαού. Τους περιορισμούς στην ελευθερία έκφρασης των εξισλαμισμένων Ποντίων που μιλούν σήμερα την ποντιακή διάλεκτο της ελληνικής γλώσσας και ζουν σήμερα στην Τουρκία, έχει καταγγείλει στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών και προς τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) η μη κυβερνητική οργάνωση «Διεθνής Ένωση για τα Δικαιώματα και την Απελευθέρωση των Λαών», με γραπτή έκθεσή της, ενώ προφορική παρέμβαση στην 58η συνεδρίαση της επιτροπής του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα έγινε για το ίδιο θέμα και από η μη κυβερνητική οργάνωση «MRAP - Κίνηση ενάντια στο ρατσισμό - για τη φιλία ανάμεσα στους λαούς». Η μη κυβερνητική οργάνωση περιγράφοντας αυτή την κατάσταση, επιθυμούσε να επιμείνει στην ανυπαρξία ελευθερίας έκφρασης των Ποντίων, στη σημερινή Τουρκία, ενώ η αναφορά έγινε και στη πληροφόρηση για τις συνθήκες ζωής αυτού του λαού, αφού διεθνής κοινότητα οφείλει να γνωρίζει αυτή την κατάσταση. Επιπλέον, όπως επισημάνθηκε στην αναφορά της μη ανωτέρω κυβερνητικής οργάνωσης, οι παρεμβάσεις

προς την κατεύθυνση της άρσης της διάκρισης εναντίον αυτού του λαού, αποτελούν ένα βήμα προς τη διαφύλαξη ενός ζώντος πολιτισμού, ο οποίος έχει εμπλουτίσει την ανθρωπότητα.

5. Συμπεράσματα

Οι διώξεις για το ζήτημα της γλώσσας και της εθνοτικής καταγωγής είναι το κύριο χαρακτηριστικό, παρά τα καιρούς μικρά διαλείμματα λόγω εσωτερικών ή εξωτερικών δεδομένων, που χαρακτηρίζουν την ιστορία των Ελλήνων του Πόντου, μετά την οθωμανική κατάκτηση. Στην περίοδο από το 1916 έως το 1924 αυτές οι διώξεις εντάθηκαν.

Τον Α' παγκόσμιο πόλεμο ακολούθησε ο ελληνοτουρκικός πόλεμος, που αναζωπύρωσε τις εντάσεις και τους διωγμούς, με τη συνθήκη της Λωζάνης και την ελληνοτουρκική συμφωνία για την ανταλλαγή των πληθυσμών μπόρεσαν να έλθουν στην Ελλάδα, μόνο όσοι είχαν επίσημα μεταστραφεί στον χριστιανισμό μένοντας στην Τουρκία αρκετοί κρυπτοχριστιανοί- ελληνόφωνοι.

Το ζήτημα των ελληνόφωνων- κρυπτοχριστιανών τα τελευταία χρόνια αρχίζει να αποτελεί μέρος της συζήτησης στην Ελλάδα, την Τουρκία, την Ευρώπη, τις ΗΠΑ και σε διεθνείς οργανισμούς. Σε γενικές γραμμές μπορεί να γίνει αναφορά μόνο σε καταστάσεις που έχουν σχέση με την επαφή των Ελλήνων και ειδικότερα των Ποντίων μεταναστών στις χώρες της δυτικής Ευρώπης με τους Πόντιους από την Τουρκία, με τις επισκέψεις που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια στον Πόντο και την γνωριμία μ' αυτούς τους πληθυσμούς.

Σήμερα αρκετά χρόνια μετά την εκδίωξη των Ποντίων, οι εναπομείναντες μάρτυρες της μακραίωνης ελληνικής παρουσίας, διατηρούν την ποντιακή διάλεκτο, τα ήθη και τα έθιμα, τις παραδόσεις, τα τραγούδια και τους χορούς. Ο χρόνος και οι βίαιες μέθοδοι αφομοίωσης που συστηματικά αξιοποιήθηκαν, μπορεί να αλλοίωσαν, όμως δεν εξαφάνισαν την ιστορική τους μνήμη, η οποία υπάρχει σήμερα και αναπτύσσεται.

Γλώσσα και κοινωνία» θα πραγματοποιηθεί στις 1-2 Δεκεμβρίου στο Μινσκ.

Η καταχώρηση των συμμετεχόντων αρχίζει στις 30 Νοεμβρίου από τις 9.00 μέχρι 17.00 στο κτίριο της φιλολογικής σχολής του Πανεπιστημίου

fmalkidi@bscc.duth.gr